

La colònia Pons (Puig-reig)

La construcció de la colònia: primera fase 1875-1880

Josep Pons i Enrich (Manresa, 1811 - Barcelona, 1893), descendent d'una família de perxers vinculats a la indústria de la seda manresana del segle XVIII, fou un important industrial cotoner que també es va dedicar a la política local. Fou un dels membres de la generació manresana més emprenedora de la seva època, segons paraules de Josep Oliveras, o la generació dels polítics i dels poetes, però també dels grans industrials que van intentar la gran transformació de l'economia industrial catalana, segons Jaume Vicenç Vives.

Ara fa 130 anys, el 1875, la família Pons va comprar els terrenys de "cal Garrigal" (Puig-reig), que va ampliar amb la compra de més terrenys a les masies de cal Biel, la Prada i cal Pellicer del castell abans de finalitzar el segle XIX. La intenció de la família, ja des de bon principi, era la de crear una colònia industrial. El 20 de gener de 1876 el Governador Civil de Barcelona autoritzava a Ignasi i Lluís G., els fills de Josep Pons, a aprofitar 4.620 l/seg d'aigua del Llobregat i a construir un salt de 13,78 m. Tot seguit van iniciar les obres de construcció de la resclosa, el canal, la sala de turbines i la fàbrica. L'any 1878 el canal encara no estava enllestit i una colla de veïns de Puig-reig es queixaven a l'Ajuntament que les obres s'allargaven massa i deixaven sense aigua un ampli tram de riu.

La fàbrica s'inaugura el 1880, enguany fa 125 anys; les obres habitatges s'iniciaren el 1876, i tot indica que les escales de la 1 a la 10 corresponen a aquesta primera etapa. A partir de 1880 les obres van continuar amb la construcció de les escales de l'11 a la 16, i les

cases del costerut carrer de la Pujada.

A la casa de cal Garrigal, totalment reformada i ampliada, s'hi va instal·lar la botiga, un dels serveis més importants de la colònia; avui en diríem un supermercat perquè, a més de vendre tota mena de comestibles, s'hi trobava carn, bacallà i sardines, roba, espadenyes i sabates, sabó i productes de neteja, vi i aiguardent, oli, i qualsevol cosa que la població de la colònia pogués pagar. Al costat de la botiga també s'hi va instal·lar el cafè.

Al mateix temps que es construïa el conjunt d'edificis industrials s'alçava la muralla de 2 m d'alçada que tancava tota la propietat, inclosos els horts i els camps de secà. Tenia tres portals: el de la fàbrica, el de les Abelles i el del camí de cal Biel; i dues portes: la de l'estació i la de la resclosa. Com que des de l'any 1885 cal Pons gaudia dels beneficis de colònia industrial, l'amo va posar en marxa el servei de porteria i de sereno, amb els quals controlava les entrades i les sortides de la gent de la colònia sotmesos, fins a la proclamació de la II República, a un estricte règim d'horaris: a l'estiu es tancaven les portes a les 9 del vespre i a l'hivern a les 8. La muralla fou enderrocada, testimonialment, durant la Guerra Civil, i ja mai més no es va tornar a alçar; avui, 130 anys després de l'inici de la construcció de la colònia, encara es conserven alguns panys de paret de pedra i morter de calç.

D'aquesta primera etapa que va de 1875 a 1880 també és la torre dels amos, un magnífic edifici historicista de dues plantes, golfes i baixos, enmig dels jardins que, poc a poc, havia de convertir-se en un dels parcs més espectaculars i més excepcionals que es

poden trobar en colònia industrial. (2). Els Pons deuriem ocupar la torre d'una manera força continuada atès que fins el 1885 no va arribar el tren a Puig-reig i, per tant, els industrials, importants accionistes de la companyia, van haver d'esperar uns 10 anys abans no van poder fer servir aquest modern i còmode mitjà de transport per a viatjar fins a la seva colònia (3).

Cinc anys d'intensos treballs que va dirigir Francesc Joan Canals, l'únic mestre d'obres titulat de tota la comarca del berguedà que, tot i que no s'atrapava la feina (4), defensava amb entusiasme el privilegi que el seu títol li proporcionava. Amb tot, els Pons van contractar el servei d'arquitectes perquè projectessin les torres i l'església, les obres més monumentals de la colònia (5). Probablement també els va assessorar algun expert en jardins, ja que la seva disposició no és pas fruit de la improvisació.

Tot i que és evident, no podem deixar passar l'oportunitat d'insistir en la importància i la complexitat de les obres portades a terme; imaginem un tragí constant de picapedrers –les grans quantitats de pedra que es van fer servir per a bastir tots aquests edificis van sortir de les pedreres situades al peu del Llobregat, dins i fora la finca de cal Garrigal–, paletes, manobres, guixaires (6), fusters, i tota mena d'operaris que treballaven al mateix temps que manyans i muntadors instal·laven la turbina, els telers i tota la maquinària de la filatura.

La segona etapa: de 1880 a 1900

L'obra era tant important i la inversió tant elevada que els Pons no van dubtar ni un moment a sol·licitar l'estatut de colònia agrícola i industrial, i d'aquesta ma-

nera aconseguir l'exempció d'impostos. El 22 de maig de 1882 Ignasi i Lluís Pons i Enrich obtenien la concessió de Colònia per a 15 anys, període que aconseguiren ampliar en cinc més el 1892; és interessant adornar-se de les dates. El 1886 finia l'exempció d'impostos concedida per la Llei d'Aigües de 1866.

Tot era ben planificat i no s'havia deixat res a l'atzar. A un nivell superior al dels habitatges obrers i de la fàbrica, al mateix nivell de la torre vella, es construeix el conjunt format per l'església –aixecada entre 1886 i 1887– la rectoria, el convent de la comunitat de germanes Dominiques de l'Anunciata, l'escola de nens i la de nenes, la residència per a noies treballadores i el teatre. Aquestes obres finalitzen l'any 1893, el mateix any que mor Josep Pons i Enrich a l'edat de 82 anys, i tres anys abans de la mort de l'hereu, Ignasi Pons, que deixa tres fills orfes, Josep, Antoni i Heribert Pons i Arola.

Lluís G. Pons i Enrich, que ja portava des de feia anys el negoci familiar i el comandament de la colònia, esdevé l'home fort fins a la seva mort el 1921. Abans de 1893 construeix la sala nova que s'omple de moderns telers mecànics, construeix la torre nova que s'inaugura el 1897 i que es converteix del matrimoni Pons-Roca, mentre que els nebots i la cunyada, quan visitaven la colònia, s'allotjaven a la torre vella. L'any 1900 s'inaugura el xalet del director, una figura clau que haurà de garantir la producció, el control de la colònia i permetre a Lluís Pons, dedicar-se intensament a la política a nivell comarcal, provincial i estatal. Quan l'any 1909 els seus nebots arriben a la majoria d'edat, la raó social *Lluís G. Pons i Enrich, fabrica de Hilados y*

Dibuix de la colònia reproduït a *La Ilustración Catalana* (1893)
(ARXIU ARB)

Tejidos de Algodón es transforma en *Lluís G. Pons y Sobrinos*.

Malaauradament no hem trobat la documentació (7) que ens permetria afinar aquesta cronologia, però sí que disposem d'algunes fonts complementaries, com per exemple el magnífic dibuix a ploma que va reproduir l'any 1893 la *Ilustración Catalana* on s'observa la fàbrica totalment acabada: la nau de pisos i la sala nova, d'una sola planta, l'imponent bloc d'habitatges del carrer Orient, probablement un dels més llargs dels construïts al s. XIX a tot Catalunya, amb 96 habitatges; l'esvelta xemeneia, símbol extern de l'existència d'una màquina de vapor, en aquest cas documentada des de l'any 1892. En canvi, a la porta d'entrada a la torre nova hi ha, en relleu, la data de 1897, la qual cosa fa pensar que aquesta fou l'any de la inauguració. En

el dibuix del 1893 es representa com un edifici acabat.

Lluís G. Pons i Enrich, l'amo constructor

Lluís G. Pons i Enrich fou, sens dubte, el membre de la família que va destacar, no solament per la seva faceta d'industrial i constructor, sinó també com a polític, vocació que va heretar del seu pare Josep Pons i Enrich (1811-1893) (8); en totes dues destaca ultrapassant l'àmbit local i comarcal. Tot indica que fou ell qui va desenvolupar el conjunt la colònia entre 1875 i 1900.

De la seva faceta d'industrial cal destacar que participà i influí decididament en els Consells d'Administració de la Caixa d'Estalvis de Manresa, fundada entre altres pel seu pare, que en fou el primer director, i de la Companyia ferroviària *Tramvia Ferrocarril Econòmic Manresa-Berga*; el seu paper fou decisiu alhora de desencallar la construcció del tram ferroviari de cal Rosal fins a Guardiola de Berguedà i des d'aleshores

va establir una forta aliança amb José E. De Olano, futur comte de Fígols, enginyer de mines i propietari dels jaciments més importants de carbó de Catalunya, les mines de Fígols.

Per tal de controlar i augmentar els seus negocis, no dubta de fer política i ho féu primer en el marc del partit liberal pel qual fou Diputat provincial i senador, i a partir de 1919 com a membre destacat de la *Unión Monárquica Nacional* (9), un dels partits més dretans de l'àmbit polític català del moment.

Fou protagonista indiscutible de la vida econòmica, política i social del primer terç del s. XX a Barcelona, a Manresa, al Bages i al Berguedà, un clar exponent del paternalisme i promotor d'obres de beneficència: va endegar l'Hospital de Sant Josep de Manresa, on va pagar una sala per atendre ferits en accident de treball, i va ser impulsor i mecenes de l'hospital de Sant Josep de Puig-reig. Si a Manresa (10) li agradava presentar-se com a benefactor dels po-

bres regalant, cada any, saques d'arròs procedents de les propietats de la seva esposa, Anita Roca, filla dels Marquesos de Roca, un dels propietaris més grans de la província de Tarragona, amos de grans extensions de terra des d'Amposta fins a l'illa de Buda, al delta de l'Ebre. Mai no van abandonar la vinculació amb les terres de l'Ebre i ho demostra el fet que el primer vaixell de vapor que va navegar per l'Ebre fou l'*Anita*, el vapor de Lluís G. Pons i de la seva esposa Anna Roca.

A cal Pons don Lluís i donya Anita excel·lien en l'aplicació del paternalisme, una pràctica que van mantenir fins la seva mort el 1921. I és en aquest sentit que pensem que val la pena entrar en el comentari del testament de Lluís G. Pons.

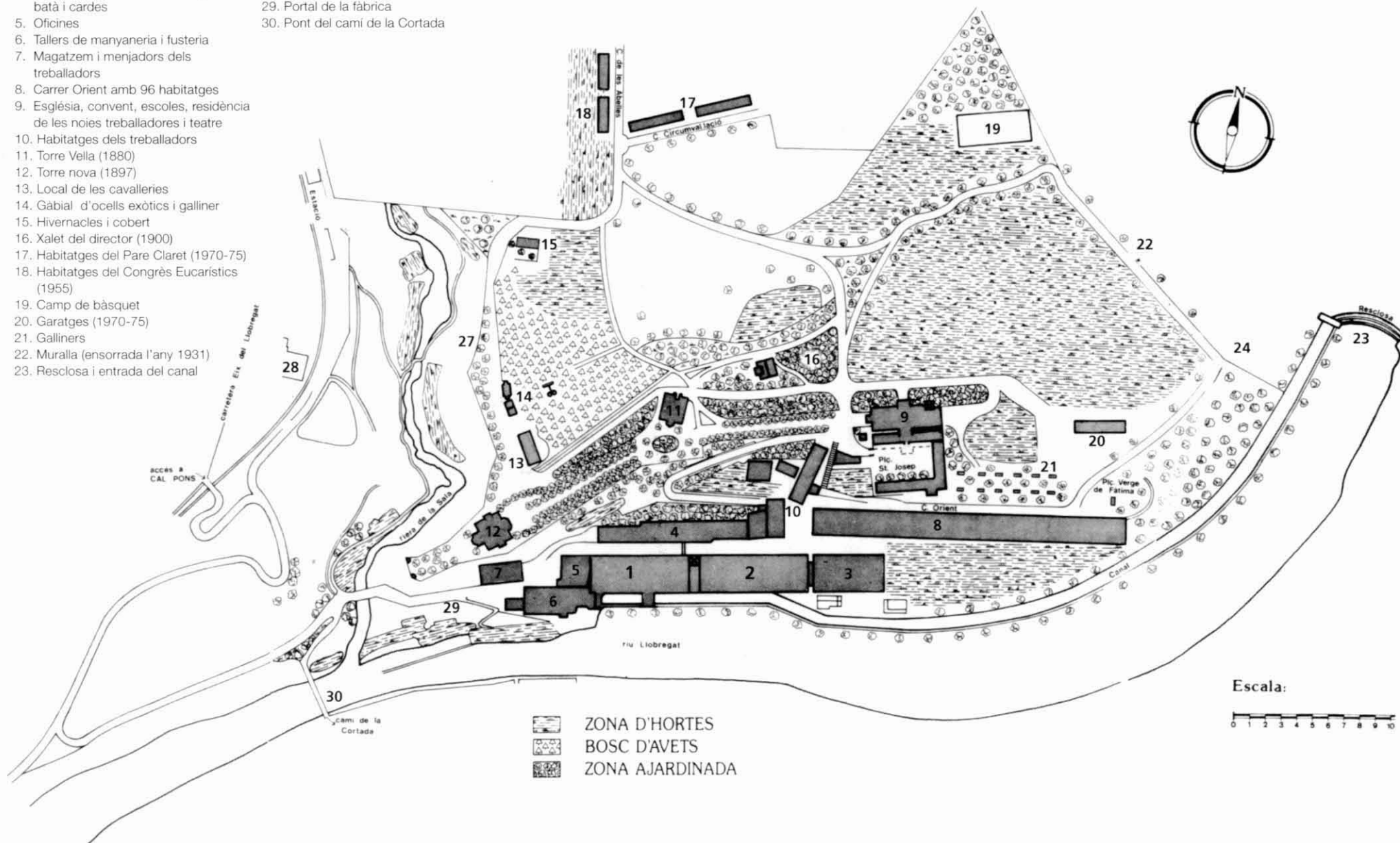
El testament de Lluís G. Pons i Enrich:

L'1 de juny de 1920 Lluís G. Pons dicta les seves últimes voluntats davant de notari, i el 8 de gener de 1921 mor a Barcelona. Els seus

Plànol de la cal Pons a l'entorn de l'any 1921, quan va morir don Lluís, l'industrial, polític i constructor de la colònia

DIBUIX DE M. CARMÉ ALTARRIBA A PARTIR D'UN PLÀNOL DE RAMON ARTIGAS POCH

1. Nau industrial construïda entre 1875 i 1880	24. Portal de la resclosa
2. Nau industrial construïda el 1890	25. Portal de cal Biel
3. Nau industrial als anys 1950-55	26. Portal de les Abelles
4. Magatzems de bales de cotó, batà i cardes	27. Portal de l'Estació
5. Oficines	28. Estació del tren
6. Tallers de manyaneria i fusteria	29. Portal de la fàbrica
7. Magatzem i menjadors dels treballadors	30. Pont del camí de la Cortada
8. Carrer Orient amb 96 habitatges	
9. Església, convent, escoles, residència de les noies treballadores i teatre	
10. Habitatges dels treballadors	
11. Torre Vella (1880)	
12. Torre nova (1897)	
13. Local de les cavalleries	
14. Gàbials d'ocells exòtics i galliner	
15. Hivernacles i cobert	
16. Xalet del director (1900)	
17. Habitatges del Pare Claret (1970-75)	
18. Habitatges del Congrés Eucarístics (1955)	
19. Camp de bàsquet	
20. Garatges (1970-75)	
21. Galliners	
22. Muralla (ensorrada l'any 1931)	
23. Resclosa i entrada del canal	

nebots Pons-Arola heretaren el patrimoni, però amb unes obligacions ben definides en el camp social i religiós:

Distribuir, en el termini màxim d'un any després de la seva mort, 10.000 pessetes entre els "obreros y obreras de nuestras fábricas de Puig-reig". Tendrán derecho a percibir la parte que les corresponda todos los obreros y obreras que en el día de mi muerte haga más de seis meses que se halla prestando sus servicios en las expresadas fábricas; participarán también en dicho legado las sirvientas y criadas que tengamos a nuestro servicio doméstico y los dependientes, mozos del despacho de la casa de Barcelona, además de Dña. Enriqueta Domingo, viuda de Tremoleda, como administradora de mis fincas en Tortosa, y el capitán, maquinista y demás empleados del vapor de mi propiedad que haga viajes por el río Ebro, siempre que haga más de dos años que estén a nuestro servicio. Participarán también de dicho legado los sacerdotes y religiosos que presten sus servicios en la iglesia y las escuelas y demás dependencias de dicha fábrica, y los niños y niñas que acudan a dichas escuelas y sean hijos de los obreros de la fábrica y de los Guardias Civiles del punto de Puigreig, siempre que en el día de mi muerte haga seis meses que presten sus servicios en dicha colonia y los niños y niñas haga también más de seis meses que asistan a dichas escuelas".

Quant al repartiment de l'esmentada quantitat, Lluís G. Pons determinava que els menors de 15 anys havien de cobrar la meitat dels que cobriarien els adults; els administradors i directors de l'empresa el doble, i els nens i nenes que anaven a l'escola una quarta part de la quantitat assignada als adults.

Les últimes voluntats de Lluís Pons es van complir; la història oral ⁽¹¹⁾ recorda un espectacular acte públic organitzat per la família en la qual es féu lliurament de la gratificació a tots i cadascun dels treballadors. Els nebots i hereus de don Lluís, acompanyats pel cardenal Joan Benlloch i Vivó, amic de la família i marmessor testamentari, lliuraren la quantitat estipulada a tots i cadascun dels treballadors, encarregats, directius i nens i nenes de les colònies Pons i Marçal que formaven una llarga fila que

El 10 de setembre de 1916 la Infanta Isabel de Borbón, germana del rei Alfons XIII, visita la colònia Pons. En aquesta fotografia es veu com, entre don Lluís i donya Anita, es dirigeix cap al parc de la colònia després de visitar el convent, les escoles i el teatre. (ARXIU ARB)

anava des de les portes de l'església a la porta d'entrada de la torre que D. Lluís i D. Anita havien inaugurat l'any 1897 i que tot-hom coneixia amb el nom de "torre nova" per diferenciar-la de la "torre vella" -construïda entre 1875 i 1880- i que era la segona residència de la branca Pons Arola (Igansi Pons, Dolors Arola, i els nebots, Josep, Antoni i Heribert Pons Arola).

A llevant de l'església i sota la sagristia de la monumental església de la colònia, inaugurada el 1887, es va construir el panteó de la família Pons, amb sis nínxols situats a la capçalera i dinou a cada mur lateral. Tot i la previsió d'espai, cal dir que Lluís i Anita van obtenir, l'any 1904, autorització per ser enterrats al panteó familiar, i que van ser els únics membres de la llarga família que van escollir cal Pons per ser-hi cebollits. Les despulles de Lluís Pons, que va morir a Barcelona el 8 de gener de 1921, foren traslladades, el dia 11 del mateix mes, en tren fins a l'estació de Puig-

reig, des d'on els treballadors de la colònia el portaren a braços fins a l'església. Les restes mortals de la seva esposa Anita, que havia mort el 19 de gener de 1920 a Barcelona, no foren traslladades al panteó de cal Pons fins el 18 de setembre de 1926.

Don Lluís també estipulà que mentre la fabrica de cal Pons estés en funcionament, els seus nebots i els seus successors haurien de destinar cada any la quantitat de 10.000 pts. per a la formació de nens i nenes de les escoles de la colònia; amb aquests diners s'hauria de dotar la pensió de tres sacerdots que a més de tenir cura de l'escola en tindrien del culte catòlic. I deixava ben clar els criteris per a escollir capellà ⁽¹²⁾, les seves obligacions i fins i tot les penes imposades en cas d'incompliment:

No sabem si de testaments d'aquests tipus n'hi ha d'altres; la cosa certa és que Lluís Pons va fer un testament minuciós. Ho deixava tot ben lligat que diríem avui. Com es pot veure a continuació, tenia un gran interès, no solament per l'aspecte religiós, sinó també pel cultural.

Requisits per ser capellà de cal Pons: "Per ocupar les places de sacerdot, tindran preferència aquells que tinguin títol acadèmic, bé llicenciats en ciències, bé mestres d'ensenyança i que sàpiguen música o tocar l'orgue o l'harmònim. El qui sàpiga música haurà de tocar un d'aquests instruments a les funcions litúrgiques, tenir cura de tot el que fa referència a l'ensenyament de la música i donar-ne

classes (...) Haurà de donar dues hores de lliçó de cant tots els dies, als qui tinguin voluntat d'aprendre'n".

Cal dir que Ll. Pons apuntava molt alt. No ens consta que a cal Pons hi hagués hagut mai tres capellans. Des de començaments del segle XX fins a finals dels anys quaranta n'hi havia dos: el capellà principal i el capellà-mestre. D'aquesta data endavant, només un.

No sabem quin coneixement tenia de la clerecia del bisbat de Solsona, el cas és que de llicenciats en ciències o mestres no n'hi havia. Sí, en canvi, que abundaven els músics. A cal Pons sempre n'hi va haver un de músic, i, per tant, en les celebracions litúrgiques sempre es cantaven les millors peces gregorianes i polifòniques.

L'any 1903, moguts per l'esperit d'Anselm Clavé, es va fundar la "Societat Coral Castàlia", la qual, més endavant va prendre el nom de "Cor d'obres cantaires de cal Pons", l'estendard dels quals els el va regalar Lluís Pons, el 1905. Eren molt coneguts arreu del Berguedà, i havien actuat amb notable èxit per tot Catalunya. El 1923 van participar en el gran aplec de Cors de Clavé a París, i el 1927 en un aplec a Madrid. El 1931, de Cor de Clavé va passar a Capella de Música.

Sacerdot principal i capellà-mestre: "El sacerdot principal està obligat a donar dues hores de classe nocturna, els dies festius. Suplirà el capellà-mestre els dies que per algu-

na causa no pugui donar les classes. Un dels sacerdots s'encarregarà de les escoles de la colònia i haurà de donar cinc hores diàries de lliçó, entre matí i tarda. El capellà principal haurà de donar dues hores de classe nocturna”.

Les monges ensenyaven les nenes, i el capellà-mestre tenia cura dels nens i de les classes nocturnes per a adults. Aquesta clàusula del testament es va complir fins l'any 1948. A partir d'aquesta data es van fer càrrec de l'escola mestres laics.

Dotació i penes per incompliment: “A dits sacerdots se'ls donaran el sou de 2.500 pts. anuals a cadascun amb l'obligació de celebrar cinquanta misses cada un d'ells en sufragi de la meua ànima i familiars, i cada any un ofici de difunts de tres sacerdots, cantat i amb orgue o harmònim. Si el sacerdot encarregat de la música és el principal, se li donaran 40 pts. mensuals de remuneració.

Els capellans que deixin de donar classe sense causa justa se'ls rebaixarà una pesseta de la seva dotació per cada matí o tarda que hagin faltat”.

Els amos de les colònies pagaven el capellà, i, per cert, almenys els últims anys, millor que el bisbat. Era una manera de tenir el capellà al costat. Aquesta fórmula, per sort, es va extingir arran del Concili Vaticà II, i els capellans van poder actuar amb més llibertat.

Si algun capellà reclamava més justícia social i es posava al costat dels obrers en llurs reivindicacions, diplomàticament, l'amo ja feia per manera que el bisbe el canviés. El capellà no havia d'esverar el galliner, ans al contrari, havia d'estar amb tot i per tot al costat de l'amo, a més de vetllar

per la moral i els bons costums dels habitants de la colònia.

El testament és llarguíssim i no tenim espai per comentar-lo tot, ni de bon tros. Després d'estipular les obligacions que contrauen i els nebots i la forma com s'han de repartir el patrimoni es fa menció de la creació de *Manufacturas Pons SA.*, segons l'escriptura signada a Barcelona el 31 de març de 1920. Seguidament es passa a la redacció dels quaranta-dos articles dels estatuts que regiran aquesta raó social, i que es va mantenir amb el mateix nom fins que es va tancar la fàbrica l'any 1995.

Tot això ja és història. Avui les colònies han desaparegut, però ens ha quedat l'immens patrimoni arquitectònic que ha passat a mans privades, i en algun cas a l'ajuntament. Però tots som responsables que es mantingui amb dignitat i se li doni els usos més adequats, perquè arribi en bones condicions a les futures generacions.

NOTES

- (1) SERRA, R. I VILADÉS, R., *La colònia Pons de Puig-reig (1875-1987)*, Ambit de Recerques del Berguedà, Col·lecció Els Llibres de l'Àmbit nº 1, Berga 1987.
- (2) Cal Pons és la única colònia del Berguedà que disposa d'un jardí d'aquestes proporcions i amb la particularitat que era obert als treballadors de la colònia la qual cosa no succeïa amb els jardins Artigas de la Pobla de Lillet, o amb els de la torre de cal Prat (Puig-reig), l'Ametlla de Monegal (Casserres) o de cal Bassacs (Gironella), entre moltes d'altres del Berguedà. Pel que fa a les colònies del Bages no en coneixem cap exemple. Tot i que molt malmesos eren també grans jar-

- dins monumentals els de la colònia Vila-seca i el del Pelut al Ter.
- (3) Els Pons van fer construir l'estació de tren de Puig-reig davant mateix de la colònia, i per accedir-hi van arranjar dos camins, el de vianants que permetia arribar a l'estació per una porta oberta al sector deponent de la muralla, prop de l'hivernacle i travessar la riera de la sala per un estret corriol; i el camí de caruatges que des del portal de la fàbrica comunicava amb l'estació.
- (4) Treballava en moltes de les fàbriques que es construïen o s'ampliaven en el tram del riu Llobregat comprès entre Berga i l'Ametlla de Merola. SERRA, R., *Les colònies industrials a Puig-reig (Berguedà)*, a la Jornades d'Arqueologia Industrial a Catalunya, Museu de l'Hospitalet del Llobregat 1991, p. 283-293.
- (5) Malauradament només hem pogut identificar l'arquitecte de l'església, el manresà Torres Argullol; pel que fa a les torres i al jardí no se'n coneix l'autoria. Heribert Pons, nét de Josep Pons i Enrich i fins Ignasi Pons, van encarregar a l'arquitecte manresà Alexandre Soler i March la seva magnífica casa a la Rambla de Catalunya, un edifici que avui és seu de la Conselleria de Hisenda de la Generalitat de Catalunya.
- (6) Tot i que no s'ha localitzat tot sembla indicar que aquest últim quart de segle a Puig-reig deuri- en posar-se en marxa una o més bòbiles, indispensables per a la fabricació dels maons i teules, no solament per als Pons sinó, per a les altres sis colònies que s'instal·laren al terme municipal: cal Prat, cal Casas, cal Marçal, cal Vidal, cal Riera i l'Ametlla de Merola. El mateix deuria succeir amb el tema dels forns de calç, material indispensable per a elaborar el morter.
- (7) Quan els autors que signen aquest article van iniciar els treballs de documentació per a la elaboració de la monografia so-

- bre la colònia Pons, els amos de la fàbrica – va treballar fins l'any 1995 – i el director van comunicar que no disposaven de l'arxiu de la colònia i de l'empresa per que s'havia perdut durant la Guerra Civil.
- (8) La primera sucursal que la Caixa d'Estalvis de Manresa va obrir fora de la capital del Bages fou l'oficina temporal que s'obrí sis mesos abans no es va poder inaugurar la sucursal de la Plaça de la Creu de Puig-reig el 1929; l'acte inaugural fou presidit per Antoni Pons Arola que aleshores era Diputat Provincial.
- (9) Partit polític fundat el febrer de 1919 a Barcelona per iniciativa de l'empresari llaner de terrassa Alfons Sala Argemí i que aplegava el sector més dretà dels partidaris de la monarquia a Catalunya. N'eren membres destacats, a més de Lluís G. Pons i Enrich, el comte de Fígols, el marquès d'Olèrdola i el baró de Viver entre d'altres. El partit destacà el 1923 pel seu decidit suport al cop d'estat del general Primo de Rivera.
- (10) Ciutat amb la qual la família, tot i haver traslladat la seva residència a Barcelona a finals del XIX, continuava mantenint els seus lligams.
- (11) Testimoni oral de Filomena Solà Traver, nascuda a cal Pons el 30 de juliol de 1909 i que l'any 1922, a l'edat de 13 anys, va rebre un duro de plata de mans del cardenal Benlloc, en condició de treballadora de la fàbrica de la colònia Pons.
- (12) El testament es troba al Registre de la Propietat de Berga, municipi de Puig-reig, tom 316/9

Ramon Viladés Llorens i Rosa Serra Rotés,
del Consell de Redacció de L'EROL

Entitat organitzadora

150 anys de colònies industrials